

LOKALISERING AF GOLFBANER
TIL GOLF I SKOVEN
MINDRE END 18-HULLERS KAN GØRE DET
ET SYSTEMATISK MILJØARBEJDE
NATUR OG GOLF KAN FORENES
GOLFBANER OG FRILUFTSLIV
IDEER TIL RETNINGSLINIER FOR LOKALTILPASSEDE GOLFBANER

GOLF I SPIL MED NATUREN

Indlæg fra konferencen 'Placering af golfbaner i landskabet'

Mere areal pr. golfbane så der også er plads til mere natur og andet friluftsliv. Styrkelse af planlægningen og lokaliseringen af nye golfbaner. Pleje- og naturplaner for alle golfbaner. Gerne flere mindre baner uden professionelle ambitioner.

Det er nogle af de måder man kan imødegå ønskerne om nye golfbaner. Ønsker der skyldes en kraftig tilgang til sporten og som medfører beslag på store arealer i et landskab der i forvejen er rift om. For Danmarks skovareal skal fordobles. Der skal etableres

flere våde enge og mere naturopretning. Svinebrugere søger efter arealer til gylleudlægning. Kommunerne søger efter arealer til byudvikling, infrastruktur og rekreation. Blandt andet til idrætsanlæg hvor især golfsporten er krævende. Areal konkurrencen er især stærk nærmest byerne hvor også ønskerne om flere golfbaner er størst.

Et af de interessante spørgsmål er om det er muligt at integrere flere forskellige interesser på samme areal og dermed bl.a. få en bedre arealøkonomi. Kan man kombinere

landbrug, skovbrug, natur- og miljøinteresser med golfbaner og andre sportsfaciliteter - eller blot nogle af dem?

At belyse og diskutere disse muligheder med golfbaner som udgangspunkt var hensigten med konferencen 'Placering af golfbaner i landskabet' som Have & Landskabsrådet, Danske Anlægsgartnere og Dansk Golf Union holdt den 27. marts i år.

Hypotesen er at det er muligt at integrere natur, skov og landskabstilpassede golfbaner og at opnå en bedre arealøkonomi. Sammen med en

velplanlagt lokalisering af nye baner og en mere natur- og publikumsvenlig drift muliggør det bedre plads til friluftsliv, bedre vilkår for dyr og planter samt bedre landskabeligt tilpassede golfbaner med flersidig anvendelse.

Indlæggene viste at viljen er til stede og at de praktiske muligheder findes selv om alt ikke kan lade sig gøre alle steder. Konferencen understregede også at golfbaner er blevet et vigtigt planlægnings-spørgsmål lige fra regionplanlægningen til driftsplanlægningen i de enkelte klubber.

Lokalisering af golfbaner

Nogle områder er lukket land, andre områder er åbne, men på betingelser

Af Lone Jansson og Michael Lundgaard, Hovedstadens Udviklingsråd

Lokalisering af nye golfbaner er en del af regionplanlægningen og dermed også den igangværende planlægning der skal ende med nye regionplaner i 2005. Der bliver ifølge de foreløbige planer plads til nye golfbaner, men ikke alle steder, og andre steder må de kun være på betingelser, så golfbanen ikke forringer kvaliteter som området i forvejen skattes for.

I hovedstadsregionen foregår regionplanlægningen i Hovedstadens Udviklingsråd. Det er en politisk organisation for Københavns Amt, Roskilde Amt, Frederiksborg Amt, Københavns Kommune og Frederiksberg Kommune. Regionplanlægningen sker i et samarbejde mellem de fem parter på baggrund af deres eksisterende planer for f.eks. ferie- og fritidsanlæg hvortil golfbaner hører. I den øvrige del af landet er det enklere for så

vidt at regionplanområdet følger det enkelte amt.

Det nuværende regionplanarbejde har endnu ikke været politisk behandlet. De retningslinier der tegner sig skal derfor tages med forbehold. Et regionplanforslag sendes efter planen i offentlig høring i 2004 med henblik på en politisk vedtagelse i 2005.

For regionplanperioden 2005-2017 ventes 140.000 flere mennesker i regionen, 80.000 nye boliger og 12 mio. m³ nyt erhvervsbyggeri. Det er med til at skabe et stort arealpres, ikke kun fordi der skal bygges, også fordi der opstår mere trafik og efterspørgsel efter fritidsanlæg. Det retter opmærksomheden mod dobbeltudnyttelse så f.eks. golfbaner ikke kun reserveres golf.

Struktur og strategi

En del af regionplanen er en grøn struktur og en frilufts-

strategi. Sigtet er at fastholde regionens grønne kvaliteter og at lokalisere idræt, kultur og anlæg til fritid og turisme hensigtsmæssigt. Altså også golfbaner.

Den grønne struktur er en udvikling af den gamle fingerplan med byfingre der adskilles af grønne kiler. Strukturen omfatter også hele kysten og forbindelserne til det øvrige Sjælland og Skåne. Den grønne struktur fastlægger den overordnede ramme for nye golfbaners lokalisering.

Strukturen opererer også med principper om afstande mellem brugere og friluftsfaciliteter og om mulige dobbeltudnyttelse af arealer, f.eks. at golfbaner skal være åbne for fodgængere og forbedre vilkårene for den vilde flora og fauna. Netop i hovedstadsregionen får afstandsforhold dog begrænset betydning da lokaliseringssmulighe-

derne for golfbaner i praksis er meget snævre.

Friluftstrategien har overordnede mål om at friluftslivet skal give sundhed, glæde og mulighed for at opleve naturen - og har dernæst en række mere detaljerede retningslinier for bl.a. rekreative stier, kolonihaver og friluftsanlæg, bl.a. golfbaner. Efter planloven skal udlæg af golfbaner og støjende idrætsanlæg som motorbaner behandles i regionplanen.

De nye retningslinier

Man begynder ikke på bar bund i den nye regionplan. Der findes i forvejen retningslinier for lokalisering af golfbaner i de tre amter.

I Roskilde Amt skelnes mellem hvor golfbaner ikke kan placeres, hvor de kan placeres og hvor de undtagelsesvist kan placeres. I Frederiksborg Amt defineres beskyttelsesområder hvor golfbaner generelt ikke kan lokaliseres. Det betyder for begge amter at nye golfbaner er udelukket fra skov og naturområder og primært henvises til mere åbne og flade landbrugsområder.

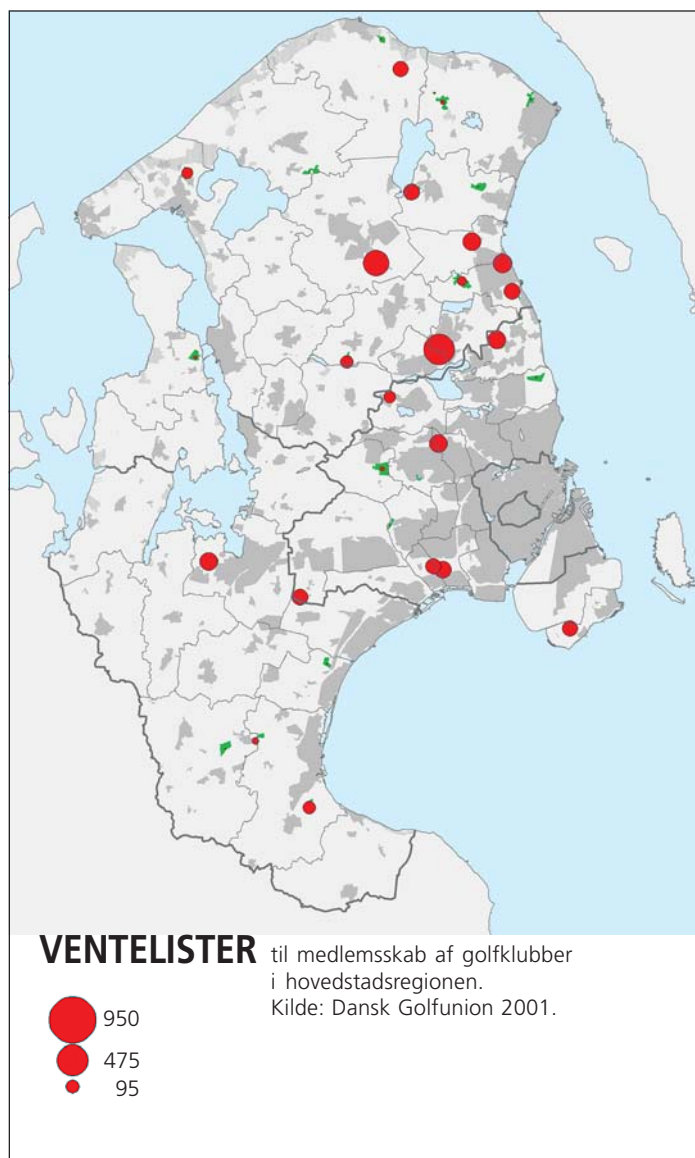
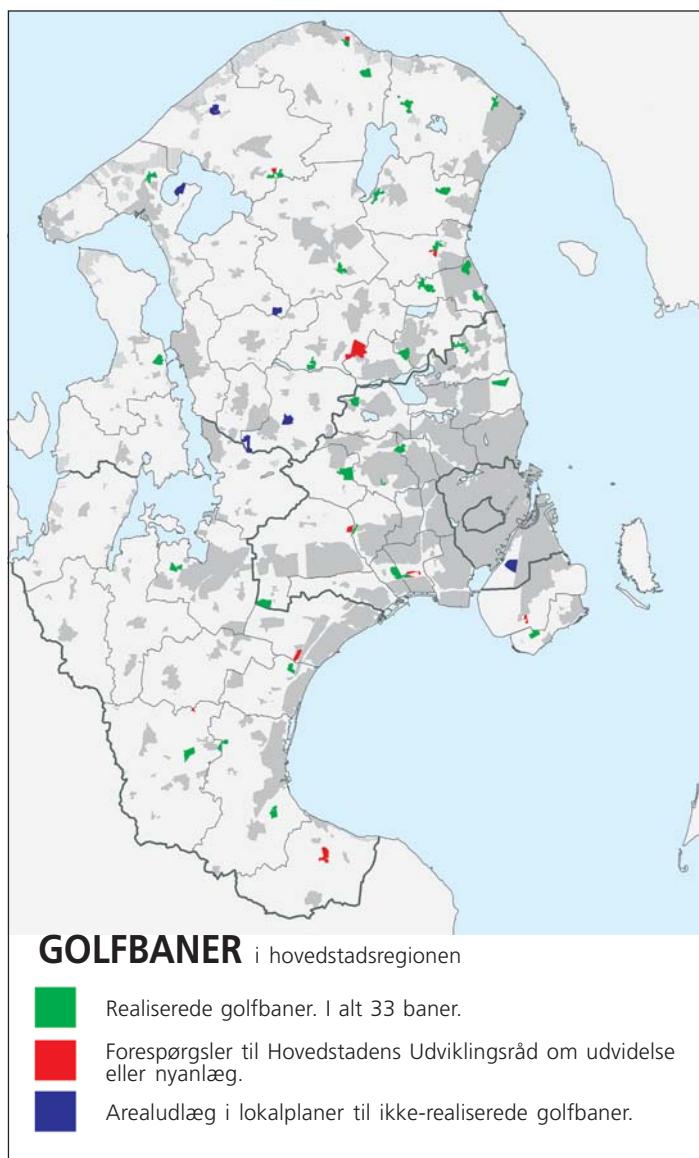
For det arealmæssigt lille Københavns Amt fokuseres på de konkrete muligheder der er tre af i henholdsvis Hede-land, Vestsåv og det grønne bælte mellem Ballerup og Smørum.

I den kommende regionplan opereres der med principper der især ligner dem fra Roskilde Amt. De er udtryk for at regionplanen skal varetage mange hensyn. Ikke kun golf.

Der vil være områder hvor nye golfbaner ikke kan placeres. Det er primært områder med skov, råstofområder og områder hvor man af landskabsæstetiske grunde ikke vil have anlæg som f.eks. golfbaner der ændrer landskabets udtryk. Der kan også være naturmæssige grunde, f.eks.

Tilpasning til landskabet er en af de betingelser som nye golfbaner kan blive mødt med. Denne driving range vil næppe kunne tillades. Foto: Jan Engell.

hvor en golfbane kan forstyrre sårbare populationer.

Så vil der være områder hvor golfbaner kan placeres uden begrænsninger. Det er de meget få områder der ikke omfattes af andre væsentlige interesser og hvor den landbrugsmæssige bonitet også er begrænset.

Og så vil der være områder hvor golfbaner undtagelsesvist kan placeres. Det kan være områder hvor der er interesser knyttet til kulturhistorie, geologi, naturindhold og vandforsyning, men hvor en golfbane ikke nødvendigvis gør værdien mindre, ja måske endda forbedre dem, f.eks. øge naturindholdet hvis banen anlægges på landbrugsjord. Det kan også være områder med god landbrugsjord eller grønne kiler.

I praksis vil situationen ofte være den at man kan give tilsladelse til at anlægge en ny golfbane på visse betingelser,

f.eks. at banen forbedrer vilkårene for den vilde flora og fauna, at kulturhistoriske interesser bevares og at faciliteter og arealer også skal bruges til andet end golf og helst være multianvendelige. En betingelse kan også være at der sker en tilpasning til landskabet, f.eks. med hensyn til bygningers form og placering.

Usikre behov

Et meget relevant spørgsmål er hvor mange nye golfbaner der bliver brug for og hvor der er i forvejen. Der er i dag 33 golfbaner i regionen, heraf 22 med 18 huller, 5 med 27 huller, 4 med 9 huller samt en træningsbane. I lokalplaner er der endvidere en række arealudlæg til nye baner, og en del af dem er der vist konkret interesse for - primært de mere bynære af dem.

Der er ventelister til mange baner. De siger ikke nødvendigvis noget om pladsbeho-

vet, for til de bedste baner nærmest byen vil der altid være køer. Men ventelisterne siger noget om hvilke baner der er mest populære og hvor presset er størst. Og det er tydeligt: jo mere bynært, desto større er presset. Derfor diskuteres muligheden af at anlægge mindre bynære baner for bl.a. børn og ældre hvor afstandsforholdene er vigtige.

Betingelsen vil bl.a. være at de ikke kan vokse til 18 hullers baner.

Stiger interessen for golf fortsat, stiger ønskerne om flere golfbaner. Er golf et tidsfænomen, vil behovet falde. Man kan ikke i planlægningen forudsætte behovets størrelse, men angive nogle fleksible rammer der også tilgodeser mange andre hensyn. □

Golfbaner skal ikke kun være til golf. Multianvendelse er et sandsynligt krav i den kommende regionplan.

Til golf i skoven

Ved at integrere ny skov med golfbaner opnås fordele for alle parter

Af Søren Præstholt, Landskabsværkstedet. Ph.d-stipendiat ved Geografisk Institut, Københavns Universitet

Golf er blevet en populær fritidsbeskæftigelse. Der findes omkring 130.000 medlemmer af golfklubber og omtrænt ligeså mange står på venteliste. Derudover spiller mange danskere golf i ny og næ efter princippet pay-and-play. Der er behov for mange nye golfbaner hvis efterspørgslen skal dækkes.

Spørgsmålet er efter min overbevisning ikke om efterspørgslen skal dækkes, men snarere hvordan. Og her vil jeg pege på et af flere perspektiver på hvordan nye golfbaner kan etableres, nemlig som en kombination af den politisk højt prioriterede skovrejsning og golf.

Golfens kvaliteter

Jeg spiller ikke selv golf og sidder ej heller klistret til TV når Bjørn m.fl. ekvibrerer. Men jeg er til gengæld meget optaget af golf af en række principielle grunde. For det første er der altid grund til at være skeptisk når et fænomen mødes af så mange fordomme som golfsporten er blevet det. Kan det virkelig være så slemt?

For det andet er der kommet meget fokus på vigtigheden af at motionere. Det er en udvikling som blandt andet har været tilskyndet af verdenssundhedsorganisationen WHO under begrebet 'wellness', og vores hjemlige Sundhedsstyrelse har understreget sammenhængen mellem sundhed og motion ved udgivelser og strategier under slagord som 'motion på recept'.

Det er særdeles positivt hvis motion bliver lægeordineret alternativ til piller. Alligevel bør man diskutere faren for at det bliver idræt og motion med fokus på kroppen som et fysiologisk system og som et hylster. Idræt må ikke blive noget vi skyldbetinget gør for

ikke at få blodprop eller for at holde balderne stramme. Så mister vi nogle helt essentielle kvaliteter ved idrætten, nemlig glæde og sociale relationer - eller som idrætssociologer ville formulere det: kampen og legen.

Golf rummer jo netop sådanne kvaliteter: En lille hvid bold trækker folk rundt i timevis og undervejs får de kæmpet, grinet, dummet sig, jublet og snakket om alt muligt andet end golf. Samtidig egner golf sig også til de målgrupper som har svært ved andre mere fysisk krævende aktiviteter. De oplevelser tror jeg vi når langt videre med end recepter og dårlig samvittighed.

Idræt i landskabet

Et tredje element ved golf der fascinerer mig er brugen af landskabet som idrætsfacilitet. Pointen er her at kroppens natur mødes med naturen derude - altså det uregelmæssige landskab, vejr og vind, årstidernes skiften o.s.v. De fleste former for idræt er i dag lagt i utrolig faste og standardiserede og ofte indendørs rammer.

Tænk blot på sidste gang du var i en idrætshal: De ser allesammen mere eller mindre ens ud. Samme streger i gulvet og et blegt lys fra lysstofrørene i loftet. Samtidig skal lille Frida absolut spille håndbold eller fodbold efter de stramme regler og streger som er defineret af elitesportens normer.

Landskabsværkstedet ser det som et mål at tilskynde til at idrætten i højere grad får muligheder for at rykke ud i landskabet hvor idræt og naturtilegnelse kan forenes i en højere enhed. Det arbejdede vi bl.a. med i et tidligere råstofområde omkring Rønne i forbindelse med DGI's Landstævne i 2002, og jeg ser golf som et skridt i samme retning.

En sidste positiv nuance er

at golfbaner rent faktisk er et ret intensivt udnyttet friluftsareal i det åbne land. Det afhænger selvfølgelig lidt af hvad man sammenligner med og hvordan. Men besøgsfrekvensen er ganske givet høj på en nyanlagt golfbane sammenlignet med f.eks. mange nye skovrejsninger af tilsvarende størrelse, mange naturområder eller det stykke landbrugsjord en bane måtte være anlagt på.

De nyrejste skove

Ud over de principielle grunde til at beskæftige mig med golfbaner, er det mere konkrete udgangspunkt at Landskabsværkstedet deltog i Skov- og Naturstyrelsens evaluering af skovrejsningen i 90'erne. I alt blev 36 skovrejsninger fra perioden evalueret.

En del private skovrejsninger var til stor glæde for ejeren selv, men de vil sandsynligvis få mindre rekreativ betydning for friluftsbrugere. Bl.a. var adgangsforhold dårligt eksisterende i de fleste private skovtilplantninger trods det at de var delvist finansieret af offentlig skovrejsningsstøtte.

Herudover så vi en række fine nye offentlige skove som helt sikkert vil leve op til målsætningen om at skovrejsningen skal forbedre de rekreative muligheder. De offentlige skovrejsninger er en ressource for alment såvel som organiseret friluftsliv.

Der var dog indvendinger mod de offentlige projekter. Først og fremmest forekom projekterne som skåret over samme læst og sammensat af forskellige slags velafgrænsede komponenter: Et areal tilplantet efter skovtekniske forskrifter og et åbent sletteareal. Selvfølgelig blev de to elementer set i mange variationer i kraft af f.eks. træartsvalg og indblandinger på de

tilplantede arealer eller med og uden græssende dyr på sletterne.

Men hvorfor så vi så få eksperimenter med f.eks. naturlig tilgroning eller mere glidende overgange mellem forskellige arealtyper? Måske på grund af skovloven og traditionerne der fører helt tilbage til freds-skovforordningen i 1805 hvor skov blev skarpt adskilt fra anden arealanvendelse. En sådan adskillelse registrerede vi bl.a. ved skovrejsningen ved Kongelunden på Amager, og det er her golf kommer ind i billedet.

Kongelundsbanen

På samme tid som Skov- og Naturstyrelsen tilplantede tidligere landbrugsjord op til eksisterende skov, blev der anlagt en golfbane på dele af styrelsens arealer. Når man som skovgæst kommer hen til den meget kompakte golfbane, møder man et forbudsskilt og en oplysningstavle med oversigtskort. En rød ret linie på oversigtskortet angiver at

Et kig ud mellem træerne til sø og den græsklædte fairway kan være en oplevelsesrig del af variationen for skovgæsten i fremtidens golfskove. Her parti fra Helsingør Golfbane.

valtningsmidler vil man på et samlet større areal kunne gøre færdsel gennem området mere sikker.

Til gensidig fordel

For en umiddelbar betragtning kan der indvendes at det mest er golfspillerne der vinder ved kombinationen, idet de vil få en mere interessant bane end hvis 18 huller klemmes ned på 50 ha. Men jeg er overbevist om at det også vil kunne være omvendt.

Stier for den almindelige 'skovgæst' vil kunne anlægges så en stor del vil gå gennem skov. Det vil så kunne ses som en oplevelesmæssig kvalitet ind i mellem at kunne opleve flotte åbne stræk, gradvis overgang mellem skov og åbne arealer og små søer som vil være en del af golfbanen.

Undersøgelser af hvad det er for et skovbillede danskerne ønsker at møde viser at højstammet bøgeskov er højest værdsat. Men faktisk figurerer åbne elementer også højt, måske fordi en sø eller et overdrev betragtes som en vigtig variation i skovbilledet?

Fordelen ved kombinationen af skov og golf er at det samlede område, som man kan færdes igennem, vil være større for samme investering i f.eks. 100 ha offentlig skov. Ved den rette planlægning vil således både golfspillere og skovgæster vinde ved kombinationen.

Et andet aspekt er at friluftsk aktiviteter af mere intensiv karakter som ridning, løb, mountainbike, spejderaktiviteter, skovbørnehave, skoleidræt etc. vil kunne passes ind i kombinationen skov og golf. Måske ville man ligefrem prioritere intensive anvendelser i en sådan type skov, så man der ved kan 'frede' andre skovområder til mere stille aktiviteter som f.eks. den ensomme vandrer.

her må man færdes gennem området. 'Skynd dig igennem her, hvis du absolut vil krydse vores bane', fremstår budskabet trods venlige ord på selve oplysningstavlen. Ærgerligt at man i stedet ikke integrerede skovrejsningen og golfbanen så man fik en mere spændende golfbane og et sammenlagt større rekreativt område også til almen rekreation.

I lyset af dette dårlige eksempel og det politiske mål om fordobling af skovarealet i Danmark formulerede Landskabsværkstedet sammen med andre projekt Skov og Golf. Desværre var der ud over Dansk Golf Union meget lidt interesse for projektet der skulle vise nye veje for at integrere areal typer som skov og golf. Projektet kunne have peget på perspektiver for at skabe synergi mellem forskellige typer aktører om et større område til samlet glæde for flere. Akkurat som man på det seneste har set tiltag hvor partnerskaber mellem vandværker, kommuner og statsskovdistrik-

terne om skovrejsning skal sikre både grundvandsressourcer og bynær skov.

Stort samlet areal

Med skovrejsning og golf tænker jeg ikke på trægrupper hist og pist, som man finder på de fleste golfbaneanlæg. Tanken er at det samlede integrerede projekt fylder substantielt meget mere end de 50-70 ha man kan presse en golfbane ned på. Altså f.eks. at 18 + 9 huller fylder 200 ha eller mere, selvom der naturligvis er et spektrum hvor mindre også kan have effekt.

Der er tale om sammenvævning således at der vil være mange såkaldte 'skovhuller', men at det ikke nødvendigvis vil gælde alle hullerne. Her vil de lokale karakteristika og kvaliteter i øvrigt skulle tænkes med i projektet.

Kombinationen mellem skov og golf vil skabe spændende variationsmuligheder til glæde for golfspilleren. Samtidig vil skov også, især på bynære baner, kunne skærme

i forhold til skæmmende infrastruktur og byggeri. Hvis man ser på golfbanen med andre øjne end golfspillerens, så vil jeg her fokusere på golfbanen som potentielt tilgængeligt rekreativt område. Mange golfbaner er i dag anlagt således at der også er rekreativ adgang gennem arealerne for andre end golfspillerne.

Spørgsmålet er imidlertid om det ikke mange steder er 'på trods' som i eksemplet med den røde linie gennem golfbanen på Amager. Og hvor attraktivt er det i virkeligheden at færdes gennem området hvis man konstant bør være på vagt over for flyvende objekter?

For golfklubberne kan der tænkes mange gener ved at folk færdes gennem området, men en helt central problemstilling er at arealer koster penge. Jo mindre areal pr. hul, des ringere må adgangen for andre brugere nødvendigvis blive. Hvis man derimod kombinerer med skovrejsning finansieret af f.eks. naturfor-

Det vil ofte være gavnligt at placere golfbaner tæt på bysamfund af hensyn til tilgængelighed for ikke mindst ungdomsspillere. Det samme gælder skovrejsning hvor etablering af bynære skov er højt prioriteret politisk målsætning. Men randområderne omkring byerne er kampplads for en lang række andre arealinteresser: infrastruktur, byudvikling, kolonihaver, landbrug etc. I det lys er det oplagt at eksperimentere med integration af flere anvendelser, og her er skovrejsning og golf altså en mulighed.

Der er eksempler på at de to elementer kan virke fint sammen. Barsebäck er uden for golfverdenen nok mest kendt for sine atomreaktorer, men samtidig ligger der et meget fint eksempel på at skov og golf kan flettes sammen.

Eksperimenterende

Jeg er ikke fortaler for golf i alle skove og skov om alle golfbaner. Meget må afhænge af de lokale forudsætninger og de lokale landskabskvaliteter og karakteristika. Men jeg mener man skal kaste sig mere eksperimenterende

ud i skovrejsning end hidtil.

Hvis Danmarks skovareal skal fordobles, vil de nye skove lægge beslag på en ganske stor del af det i dag åbne land. I lyset af de mange interesser der er i landskabet omkring især de større byer, er det i virkeligheden tid til nytænke hele skovbegrebet.

Fremtidens nye skove kan blive anderledes med hensyn til både udseende og indhold end de i øvrigt fine eksisterende skove vi har i dag, og som skovloven har sikret.

Ligeledes kan der være grund til at nytænke ideen om en golfbane. En golfbane behøver jo ikke være anlagt som 18 huller med pertentligt klippet green efter internationale regler. Sådanne anlæg er både dyre at etablere og vedligeholde. En meget mere simpel måde at give muligheder for at spille golf kan være et åbent areal i en skov der er designet så man kan spille rundt til f.eks. 3 huller. Hullerne kan erstattes af en pæl på et areal der klippes ugentligt eller endda sjældnere. Lad putteren blive hjemme, og tag madpakken med i stedet, så kan skovtur og golf-leg kom-

bineres. Putter'en kan man så i stedet tage med ned i den lokale park. Principielt bør der ikke være forskel på at have en green og en petanquebane i en park.

Alle må tage ansvar

Golfverden har et medansvar for at der skabes gode eksempler når det gælder de større anlæg. Hertil kunne f.eks. tilskudsmuligheder til privat skovrejsning med indkomst-kompensation over 20 år til skovrejsning være en mulighed. Sporten vil også nyde større almen goodwill ved at spille offensivt ud med at skabe reelle værdier for andre end golffolket.

Golf er i forvejen en dyr sport, så det er måske begrænset hvad man kan forvente med de priser der er på landbrugsjord for nærværende. Det bør også være det offentlige som bærer mest hvad angår skovdelen - og måske også i højere grad end hidtil hvad angår selve baneanlæggene således at nogle anlæg kunne sidestilles med andre sports- og fritidsanlæg, som kommuner stiller til rådighed.

De offentlige myndigheder bør overveje om egne skovrejsningsprojekter vil kunne kombineres med et mindre skovtursanlæg, anlæg af traditionel privatejet golfbane eller anlæg af en golfbane på kommunalt eller statsskovejet jord. Omvendt kunne myndighederne betragte konkrete private initiativer om etablering af en golfbane som en anledning til at etablere partnerskaber hvor offentlig skovrejsning kunne indgå.

Skov- og Naturstyrelsen havde en nuanceret diskussion om golf og naturinteresser i en bog fra 1991 der mundede ud i en politik for golfbaner på egne arealer. Efter den skal der udvises meget stærk tilbageholdenhed på arealer med naturinteresser og i eksisterende skove bortset fra f.eks. klitplantager. Man kan derimod se positivt på indpasning af golfbaner og lignende anlæg i forbindelse med skovrejsning, herunder ved etablering af bynære skove.

Grundlaget for handling er således til stede, og forhåbentlig kan vi se frem til mange spændende og forskelligartede projekter. □

Golfbanen ved Barsebäck er flot anlagt i eksisterende skov og rummer potentialer for mange andre aktiviteter end golf.

Dansk Golf Union slår til - her på en 1-huls bane på Have & Landskab 03. Tit kan små baner dække behovet selv om 3 huller bør være minimum.

Mindre end 18 huller kan gøre det

Dansk Golf Union vil lytte og samarbejde med alle aktører på den turbulente golfscene

Af Morten Winther, formand for Dansk Golf Union

Dansk golf er de sidste 15 år konstant vokset med 7-8% og intet tyder på at den fortsatte vækst vil kulminere foreløbigt. Der er mange gode grunde til denne succes, men lad os blot konstatere at golf er sundt, at det kan spilles i alle aldre uafhængigt af dygtighed, og at det først og fremmest er en udendørs aktivitet der bringer udøveren i tæt kontakt med naturen.

Der er mange vidnesbyrd om at netop samhørigheden med naturen er én af de helt afgørende faktorer for golfens udbredelse. Som udgangspunkt er det derfor Dansk Golf Unions holdning at golf bør betragtes som en naturvenlig aktivitet der forvalter naturbeskyttelse frem for naturnedbrydning. Dansk Gold Union har derfor fremlagt en natur- og miljøpolitik ligesom vi aktivt har tilstræbt at grønne regnskaber bliver en helt nødvendig del af golfklubbernes årlige status.

Men hvor længe vil vi se golfen vokse i Danmark? Er der tale om et modefænomen der inden længe vil vise en vigen- de interesse fordi nye aktiviteter bliver mere moderne og tager over? I Dansk Golf Union er vi opmærksomme på popularitetens flygtighed, men endnu kan vi ikke få øje på vigende tendenser.

Alle solemærker peger tværtimod på at golfen vil

vokse de næste 10-15 år. Med udgangspunkt i ikke mindst svenske tal forekommer det ikke urealistisk at vi skal op på 2-300.000 golfspillere før mætningspunktet eventuelt nås. Så det er en større udfordring vi står over for når der skal skabes plads til godt 150.000 nye golfspillere i Danmark i de næste 10-15 år.

Inden vi ser på behovet for nye anlæg, må man spørge hvordan kapaciteten ser ud i dag. Med over 140 golfbaner er der så ikke plads nok til alle nye hvis vi stuede os lidt sammen eller udnyttede den bestående kapacitet lidt bedre?

Sandt er det at vi har et paradoksproblem i Danmark forstået derhen at der for mange baner i vest og for mange golfspillere i øst. Måske kunne vi også organisere os lidt bedre og dermed få flere golfspillere igennem på de bestående anlæg?

Men sandheden er at ikke mindst i Nordsjælland er vi tæt på mætningspunktet. Ikke engang de mange baner i Skåne er realistisk aflastningsmulighed. Der bør derfor etableres nye golfhuller omkring alle de store byer. Ikke mindst i hovedstadsområdet. Hvis man vil imødekomme behovet?

I Dansk Golfunion er vi meget åbne over for et samarbejde med såvel myndigheder som interesseorganisationer. Selv

om golfinteressen skulle sprede sig til 300.000 aktive, så vil der uægtelig fortsat være over 90% af befolkningen som ikke spiller golf. Det er derfor vigtigt at golfboommet sker på en måde som ikke forulemper andre interesser.

Nye golfbaneprojekter kan derfor ikke bare trumfes igennem, men må underkaste sig den nødvendige proces hvor de lokale interesser bliver taget med på råd. Der skal tages hensyn til fredninger, vandhuller, flora og fauna, ligesom befolkningen må sikres adgang til de arealer der fremover inddrages til golfbaner. Lykkes processen vil vi formentlig kunne imødekomme behovet. Mislykkes vi, vil der uvægerligt opstå konflikter der i en lydhør medieverden hurtigt kan blive en trussel mod golfens fortsatte udvikling, men også skabe problemer for de bestående baner.

I Dansk Golfunion siger vi ja til nytænkning. Mindre anlæg med 6 eller 9 huller er således en oplagt mulighed - ikke mindst i bynære områder. Der er allerede succesfulde eksempler fra Aalborg og Århus om mindre pensionistanlæg på grønne plæner. Jo, golf kan også være en ydmyg sport, selv om luksusmodellen hedder 60-70 hektar til 18 huller.

Ikke mindst i Sverige findes der meget flotte korthuls anlæg i skøn natur der kan spil-

les igennem på én time til halvanden. Det er et meget brugbart alternativ til de normale runder over fire timer.

Vi vil således se at golfinteressen og golfbehovet i de kommende år bliver mere differentieret. De velkendte klubber på ideelt grundlag vil overleve fordi de fleste helst vil være medlem af en rigtig klub. Men 'pay and play' konceptet er kommet for at blive. Det appellerer ikke mindst til et ungt publikum der er vant til at købe og betale for en her og nu oplevelse, men måske zapper videre til en anden aktivitet i næste uge? Golfen vil derfor blive mere kommerciel, og måske vil kun private investorer få råd til at etablere nye golfbaner.

Dansk Golf Union vil gerne lytte og samarbejde med alle aktører på den fortsat mere turbulente golfscene. Vi tror at der fremover bliver brug for stor indlevelse og fleksibilitet, såfremt alle ender og interesser skal kunne mødes i en fælles tro på golfens fremgang. Det nødvendige antal nye golfanlæg får vi kun såfremt der er en god dialog og fælles forståelse mellem golfspillere og befolkningen i øvrigt omkring de vilkår hvorunder golfsporten fremover skal kunne dyrkes. Dansk Golfunion påtager sig sin del af ansvaret for at denne proces vil lykkes. □

Fredensborg Golf Club ligger smukt nær byen og skoven - her med usigt til de berømte Fredensborg-husene. Foto: Eva Meyle.

Et systematisk miljøarbejde

Fredensborg Golf Club viser at miljøhensyn, naturoplevelser og golfsport ikke behøver at være i konflikt med hinanden

Af Henning Grann, miljøkoordinator i Fredensborg Golf Club

Fredensborg Golf Club indledte i 1998 et systematisk miljøarbejde som bygger på det grundsyn at miljøhensyn, naturoplevelser og udøvelse af golfsport ikke behøver at være i konflikt med hinanden. Tværtimod kan man ved en fornuftig miljøplanlægning opnå at alle parter interesser tilgodeses således at miljøhensyn og golfsport kan blive to sider af samme sag med naturoplevelsen som en slags fællesnævner.

Klubben udarbejder rutinemæssigt en miljøplan som opdateres regelmæssigt. Miljøplanen danner grundlag for en årlig miljøreddegørelse med et 'grønt regnskab' som i detaljer redegør for klubbens miljøindsats i det forløbne år.

Klubben betragter den årlige miljøreddegørelse som en naturlig del af klubbens årsregnskab. Den forelægges som sådan hvert år til generalforsamlingens godkendelse. Miljøreddegørelsen er på en måde klubbens visitkort og stilles til rådighed for myndigheder, presse, miljøorganisationer, naboer, klubbens medlemmer og gæster og andre som måtte være interesseret i klubbens miljøarbejde.

Baggrunden er at Dansk Golf Union i 1998 tog initiativ til at sætte praktisk miljøforbedringsarbejde på dagsordenen. Der blev udarbejdet en 'Miljøhåndbog' til golfklubberne samtidigt med at klubberne blev opfordret til at indlede et miljøarbejde.

Miljøarbejdet havde et dobbelt formål. Det skulle resultere i at samfundet blev opmærksom på golfsportens reelle miljøpåvirkninger. Og det skulle informere om hvad der allerede havde fundet sted eller var planlagt i klubberne for at mindske ressourceforbrug og hæve banernes naturværdi. Fredensborg Golf Clubs bestyrelse besluttede at følge opfordringen.

Miljøarbejdets formål

Det er naturligvis meget vigtigt at man fra starten gør sig klart dels hvad man lægger i begrebet miljø, dels hvad formålet med miljøarbejdet er. Når vi i Fredensborg Golf Club taler om vort miljøarbejde, så omfatter det både hensynet til det ydre miljø, altså naturen, og hensynet til menneskers sikkerhed og sundhed. Formålet med vort miljøarbejde har vi defineret således:

- At kortlægge de faktiske forhold omkring golfvirksomhedens påvirkninger på det ydre miljø og på menneskers sikkerhed og sundhed.
- At gennemføre reelle forbedringer ved en reduktion af den samlede miljøbelastning, ved at forbedre forholdene for banens flora og fauna og derved øge banens naturværdi, og ved at forbedre sikkerhedsforholdene for klubbens medarbejdere, medlemmer, gæster og personer, som færdes på banens offentlige stisystem.
- At undersøge mulighederne for at opnå driftsbesparelser.
- At forbedre golfsportens image ved gennem handling at demonstrere hvorledes ansvarlige miljøhensyn, naturoplevelser og golfspil kan gå hånd i hånd.

En samlet miljøplan

Som grundlag for det videre arbejde med miljøplanen blev der udarbejdet en miljøpolitik for golfklubben. En miljøpolitik er en formalitet som ikke i sig selv fører til forbedringer, men den er alligevel nødvendig fordi det er klubbens bestyrelses forpligtende hensigts-erklæring. Som sådan sendes

et signal til det omgivende samfund og ikke mindst til klubbens medarbejdere, medlemmer og gæster om hvorledes man ønsker at drive golfvirksomheden ud fra et miljømæssigt synspunkt. Ud over disse overordnede betragtninger indeholder miljøpolitikken en række konkrete anvisninger på hvorledes man agter at gribe miljøarbejdet an.

Som næste trin blev de organisatoriske ansvarsforhold fastlagt. Det blev besluttet at delegere ansvaret for udarbejdelsen af miljøplanen til klubbens baneudvalg som består af en formand, en sekretær og klubbens chefgreenkeeper. De har alle lang erfaring med banernes udformning og drift. Klubbens miljøkoordinator blev tilknyttet baneudvalget.

Det tredje indledende trin var at udarbejde en miljørammeplan som bedst kan betegnes som en detaljeret indholdsfortegnelse for den samlede miljøplan med en tilhørende prioritering af planens mange enkeltpunkter. Udarbejdelse af en færdig samlet miljøplan kræver lang tid, især fordi den er baseret på frivillig arbejdskraft fra klubbens medlemmer.

For at få resultater så hurtigt som muligt er det derfor vigtigt at starte med de vigtigste ting og gerne flere på en gang. Som eksempel startede vi efter rammeplanens vedtagelse med at lave en model for et 'grønt regnskab'. Det egentlige regnskab kunne forelægges allerede ved klubbens generalforsamling i februar 1999.

Miljøgennemgang

Med formaliteterne på plads startedes en miljøgennemgang, d.v.s. kortlægning og beskrivelse af alle de forhold i golfvirksomhedens drift som på en eller anden måde kan tænkes at have en indflydelse på det omgivende miljø. Med den har klubben fået et fuldstændigt kendskab til alt hvad der foregår af miljømæssig interesse i virksomheden.

Denne gennemgang omfattede bl.a.:

- myndigheder og interesseorganisationer
- jordbunds- og klimaforhold
- naturforholdene på baneområdet
- forbrug af
 - vandingsvand
 - gødningsstoffer
 - bekæmpelsesmidler (ukrudt, svampe, insekter)
 - energi og olieprodukter
- spildevandsproduktion
- affaldsproduktion
- produktoplagring
- arbejdsmiljø
- omgang med 'farlige stoffer'

25 delmål

På basis af denne miljøgennemgang var det muligt at foretage en vurdering og prioritering og opstille generelle mål for forbedringer. Det har også været muligt at udvikle af størrelsesordenen 25 delmål med tilhørende konkrete forbedringsprojekter rettet mod at opfylde de opstillede generelle mål.

Miljøplanen indeholder for hvert projekt en statusoversigt som viser mål/delmål, hvem er ansvarlig, projektets tidsramme samt korte daterede beskrivelser af projektets fremskridt.

Som nævnt er klubbens baneudvalg ansvarlig for miljøarbejdet, men adskillige af klubbens medarbejdere og medlemmer er involveret i

projekternes gennemførelse. Det gælder i første række klubbens chefgreenkeeper og hans medarbejdere som har vist et stort engagement og en stor interesse i at forbedre klubbens miljøindsats. Greenkeepergruppen har helt taget miljøplanen til sig og har ydet meget væsentlige bidrag til at planens oprindelige skrivelser er blevet omsat til målelige miljøforbedringer.

Erfaringer

Fredensborg Golf Club har på nuværende tidspunkt 4 års praktisk erfaring med denne nye form for miljøstyring som efterhånden har udviklet sig til at blive en kontinuerlig forbedringsproces.

Det er vor opfattelse at netop denne systematiske arbejdsform har givet et godt overblik over golfvirksomhedens miljø- og sikkerhedsmæssige status og fremtidige udvikling. Arbejdsformen har været stærkt medvirkende til gennemførelsen af de forbedringer som er opnået i de forløbne år. Der er i det følgende vist en del eksempler på disse forbedringer:

- Der er etableret et meget positivt og konstruktivt samarbejde med Fredensborg-Humblebæk Kommunes tekniske

forvaltnings miljøafdeling samt med Danmarks Naturfredningsforening og Dansk Ornitologisk Forening. Golfklubben har nydt godt af den miljømæssige ekspertise som myndighederne og disse foreninger besidder.

- I samråd med Dansk Ornitologisk Forening er der opsat 75 stærekasser, 25 mejsekasser og 6 specialfuglekasser til ugler, tårnfalke og hvinænder. Der er sket en kraftig forøgelse af stærene som meget effektivt bekæmper stankelbenslarver på greens.

- I samarbejde med biologen John Frisenvænge og Dansk Ornitologisk Forening er der foretaget en registrering af de på golfbanen forekommende fuglearter. Der er i alt registreret 48 arter som i samarbejde med Gads Forlag er blevet afbildet på store farvelagte plakater.

- John Frisenvænge har desuden undersøgt dyrelivet i golfbanens 9 småvande. Der er i alt registreret 28 forskellige dyrearter inden for grupperne padder, fisk, snegle, muslinger, igler, spindlere, krebsdyr og insekter.

- Der er startet en registrering af golfbanens mangeartede flora. Arbejdet udføres af en af klubbens egne medlemmer,

biologen Henrik Mysager Knudsen og forventes færdigt i sommeren 2003.

- Der er gennemført en omfattende beplantningsplan, idet Hedeselskabet i 2002 har plantet ca. 5000 egstypiske træer og buske i 43 plantefelter med et samlet areal på omkring 1 hektar.

- Klubbens nærmeste naboer har oplevet en meget tydelig reduktion af støj hidrørende fra græsklipning efter anskaffelsen af en elektrisk drevet greenklipper.

- Der er i 2000 gennemført en lovpligtig arbejdspladsvurdering med et tilfredsstillende resultat, men samtidigt med klare anbefalinger for yderligere forbedringer. Med en enkelt undtagelse er rapportens 26 anbefalinger gennemført.

- Klubben har reduceret sit forbrug af NPK-gødning med 28% over de sidste 4 år. Det er en direkte følge af en strategi baseret på løbende omhyggelige visuelle vurderinger af banens faktiske behov for gødning. Strategien er udviklet af klubbens greenkeepere. Det traditionelle princip er at følge et gødningsskema uden hensyn til græssets tilstand eller de klimatiske forhold i det pågældende år.

- Dansk Golf Union har nedsat en projektgruppe hvis opgave er at udvikle retningslinier og anbefalinger for at optimere og dermed mindske golfbanernes forbrug af vandingsvand. Fredensborg Golf Club er repræsenteret i projektgruppen med to af klubbens baneudvalgsmedlemmer.

- Der er gennemført en hel række forbedringer omkring driften af klubhuset. Der er herved opnået besparelser i forbruget af fyringsgasolie, elektricitet og vand til toilet- og bedefaciliteter.

Fredensborg Golf Club modtog i 2001 Fredensborg-Humblebæk Kommunes miljøpris ved formanden for det lokale Agenda-21 råd som en anerkendelse af en miljøfremmende indsats. Det har været meget tilfredsstillende for klubben at konstatere at miljøindsatsen har båret frugt dels gennem opnåelse af konkrete miljøforbedringer, dels i form af positive reaktioner fra det omgivende samfund. □

Der er opsat 75 stærekasser, 25 mejsekasser og 6 kasser til ugler, tårnfalke og hvinænder. Der er sket en kraftig forøgelse af stærene som effektivt bekæmper stankelbenslarver på greens. Foto: Eva Meyle.

Siden 1990 er antallet af golfbaner mere end fordoblet - fra 62 baner til godt 140. De benyttes af omkring 120.000 golfspillere. Hovedparten er mænd mellem 45 og 55 år. Golf er tredjestørste idræt for voksne over 25 år.

Golfporten er meget synlig, og synligheden hænger ikke kun sammen med antallet af baner, men også den kendsgerning at en 18-hullers gennemsnitsgolfbane beslaglægger omkring 60-70 ha svarende til et middelstort landbrug eller 120 fodboldbaner. Cirka 9.000 ha af Danmark anvendes i dag til golf. Hertil kommer at der i tilknytning til en golfbane ofte også ligger træningsbaner og spillerfaciliteter som restaurant, toiletter og parkeringsanlæg.

Dansk Golfunion har meldt ud at der formentlig er brug for yderligere golfbaner i Danmark - cirka 10-15 baner om året, heraf halvdelen på Sjælland.¹ I givet fald kommer vi om 10-15 år i alt op på cirka 300 golfbaner - et areal på omkring 20.000 hektar svarende til Samsø og Læsø tilsammen. Det absolut største pres for at få yderligere golfbaner er i hovedstadsområdet.

Ved anlæg af golfbaner vil der ikke blot være tale om fysiske ændringer i form af terrænreguleringer, beplantning og bebyggelse, men også funktionelle ændringer i form af øget aktivitet i området, trafikale konsekvenser m.v.

Golfbaner ønskes ofte placeret i naturskønne områder der ikke blot rummer landskabelige, men som oftest også store biologiske interesser. Konflikter mellem naturbeskyttelse og anlæg af en golfbane knytter sig først og fremmest til placeringen af banen.

En uheldig placering kan uanset bestræbelser på miljøvenlig udformning og drift af banen betyde at naturområder på arealet ændres eller helt ødelægges, eller at der på grund af øget færdsel sker uacceptable forstyrrelser i området. Endelig kan der fra en

På golfbanen er der rig plads til småbiotoper der samtidig er naturlige 'hazards', i golfspillet.

Natur og golf kan forenes

Golfbaner er en fordel for naturen hvis den erstatter marker

Af Poul Henrik Harritz, præsident, Danmarks Naturfredningsforening.

golfbane ske forurening af naturområder med gødning eller sprøjtemidler. Med omhyggelig planlægning af golfbanens placering kan en række natur- og miljøkonflikter undgås.

Planlægning

For at etablere en golfbane i dag kræves der som minimum en landzonetilladelse, men oftest bliver der udarbejdet en lokalplan samt eventuelt et tillæg til kommuneplanen. En golfbane vil derimod i de fleste tilfælde ikke kræve regionplantillæg med mindre det pågældende projekt strider imod regionplanens retningslinjer.²

Golfbanerne skal placeres i

de områder der er bedst egnet. Det betyder blandt andet at golfbanerne ikke må placeres hvor de kan ødelægge landskabet og naturen eller give problemer for drikkevandsressourcerne. Alle amter bør derfor som udgangspunkt udarbejde planer for hvor det er muligt at placere golfbaner i amtet, og disse planer skal indgå i regionplanlægningen. Anlæg af golfbaner kan være en måde at genoprette tidligere spolerede områder (råstofgrave, lossepladser) eller være med til at skabe det økonomiske grundland for nye bynære rekreative arealer.

En golfbane er dog mange

ting. 36 hullers golfbaner kan f.eks. bruges i forbindelse med større internationale arrangementer hvor der er erfaring for at der kan komme op til 100.000 mennesker inklusiv diverse TV-stationer m.m. så golfturneringen kan transmitteres 'world-wide'. Placeringen af disse store baner skal derfor ske efter nøjere overvejelser. Adgangsforholdene skal være gode, der skal være plads til de mange parkerede biler, og det kan være hensigtsmæssigt at banen er placeret tæt på motorvejnettet.

Derimod skal de mindre træningsbaner på 9-huller, hvor det ofte er unge menne-

Et anlagt landskab med huller

Når en golfbane etableres, ændres landskabet og naturen ofte markant. Terrænet bliver modelleret med bunkers af strandsand, med beplantninger eventuelt med fremmede arter og med kunstigt anlagte greens og søer.

Banen består af et udslagssted (tee-sted), et klippet areal hvor spillet forventes at foregå (fairway) og et tætklippet areal (green) hvor hullet befinder sig. Arealerne udenom er almindeligvis ubehandlede og betegnes rough.

Herudover findes eksempelvis naturlige eller kunstigt anlagte søer og vandløb ('vandhazard') eller 'bunkers' der er nedgravede arealer fyldt med sand.

En golfgrunde består af 18 huller. Der findes baner med henholdsvis 9, 18, 27 og 36 huller. Hvis der er 9 huller, spilles de to gange igen. Hvis der er 27 huller, udvælges to 9-hullers kombinationer. Hullerne har sædvanligvis en afstand på mellem 100 og 500 meter.

Danmarks Naturfredningsforenings anbefalinger

sker der spiller, placeres tæt på offentlige transportmidler og meget gerne i de helt bynære områder.

På baggrund af analyser kan det blive resultatet at nogle placeringer skal undgås og andre mindre miljøfølsomme placeringer skal vælges. Men der kan også være muligheder for at genoprette og forbedre miljømæssigt følsomme områder gennem anlæg af en golfbane.

Visse naturforhold kan betyde at et område er mindre egnet som golfbane - f.eks. vådområder eller eksistensen af truede dyr og planter. Golfbaner hører ikke hjemme i fredede områder, internationale naturbeskyttelsesområder og kun efter nøjere undersøgelser i regionplanens særlige beskyttelsesområder og i 'kystzonen'. Golfbanen kan nogle steder placeres i regionplanens 'regionale graveområder'.

Golfbaner bør endvidere ses i sammenhæng med andre tilsvarende større turist og fritidsanlæg som eksempelvis forlystelsesparker, permanente campingpladser, sportsanlæg, lystbådehavne m.v. Større golfanlæg kan være VVM-pligtige idet deres dimension og placering vil kunne få væsentlig indflydelse på miljøet.

Design

Ved design forstås udformningen af selve golfbanen. Udformningen er særdeles vigtig, idet det er her man har mulighed for at forebygge uheldige forhold for natur, friluftsliv og miljø. Af de 50-70 ha som en 18-hullers golfbane kræver, optages cirka 50% af det egentlige spilleareal. Det resterende areal er sikkerhedszoner mellem hullerne og mod banens omgivelser.

Til en golfbane vil der normalt være tilknyttet klubhus, P-plads, maskinbygning m.m., ligesom der vil være brug for en træningsbane (driving range), øvelsesgreen og reparationsgreen. Disse arealkrav vil samlet udgøre cirka 3-4 ha. Dette areal vil øges med cirka

PLANLÆGNING

- I regionplanenerne skal fra 2005 indgå specifikke retningslinjer for golfbaner.
- Golfbaner skal placeres i umiddelbar tilknytning til byområder, med mindre der er tale om et graveområde der delvist genoprettes gennem golfbaneanlæggelse.
- Der må ikke placeres golfbaner i internationale naturbeskyttelsesområder.
- Der må ikke placeres golfbaner i fredede områder.
- Der må ikke placeres golfbaner i fredskov.
- Golfbaner kan kun i særlige tilfælde placeres i regionplanens særlige beskyttelsesområder: landskabsområder, natur- og kulturhistoriske interesseområder og bør da drives økologisk.
- Golfbaner kan ikke placeres i særlige drikkevandsområder, med mindre banen drives økologisk
- Golfbaner kan med fordel placeres i tidligere graveområde
- Golfbaner kan med fordel placeres tæt på offentlige transportmidler.
- Etablering af golfbaner er omfattet af de regionplanretningslinjer der gælder for byvækst.
- Etablering skal altid ske på baggrund af en lokalplan der fastlægger rammerne for beplantning, terrænregulering, stier og bebyggelse.
- Der skal ved større golfanlæg udarbejdes VVM-redegørelse.

DESIGN

- Søg inspiration i den engelske 'skole'.
- Dyr- og planteliv skal fremmes på golfbanen - udpeg kerneområder som friholdes for golfspil og færdsel.
- §3 områder må ikke påvirkes negativt.
- Der skal være offentlig adgang, og de almindelige rekreative interesser skal fremmes på golfbanen.
- Tee-sted og green må ikke placeres i områder med drikkevandsinteresser.
- Undgå dræning - genanvend regnvand og evt. dræningsvand til vanding.
- Terrænreguleringer skal i naturlige landskaber begrænses til et absolut minimum - max +/- ½ til 1 meter.
- Der skal tages hensyn til områdets kulturhistorie, herunder bl.a. beplantning, stier og veje.
- Brug udelukkende egnskarakteristiske arter og lokale græssorter.
- Omkring højt målsatte vandområder etableres der bufferzoner.
- Offentligheden skal løbende inddrages før, under og efter banens anlæg.

ANLÆG

- Brug anerkendte entreprenører.
- Beskyt vandområder, bevar muld, undgå så vidt mulig forstyrrelse af vilde dyr og planter.
- Miljømæssig forsvarlig anlæggelse af græs - udsåning kun på greens.
- Tilknyt en kvalificeret projektleder tidligt i processen.
- Reklamer må kun placeres i forbindelse med klubhus og ikke på selve banerne.

DRIFT

Udarbejd miljøhandlingsplaner.

Anvend miljøstyring for pleje og drift.

Anvend i den daglige drift 'Håndbog i Miljøstyring' fra Dansk Golf Union, herunder:

- Reducer gødningsforbruget til et absolut minimum.
- Håndter afklippet græs fra greens forsvarligt, idet det indeholder meget kvælstof.
- Reducer pesticidforbruget med henblik på fuldstændig udfasning
- Efterlad så vidt muligt afklippet græs på banen. Komposter/genbrug eller bioklip.
- Forvalt fairways som roughs, blot med intensiv slåning.
- Affaldsminimer, genbrug og genanvend.
- Alle arealer og bygninger omfattes af miljøvenlige driftsmetoder.
- Reducer vandforbruget til et absolut minimum. Vand kun på greens.
- Reducer energiforbruget.
- Opbevar og bortskaf maling, smøre- og rensmidler forsvarligt.

Udarbejd naturhandlingsplaner for plejen og driften af banen der bl.a. omfatter:

- Fremelsk arter der kan være nyttige i biologisk bekæmpelse.
- Pleje af naturområder.
- Regulering af skadevoldende vildt.
- Frihold sårbare områder for spil.

Tag skridt til at oplyse/påvirke golfspillere, naboer og offentlighed, herunder

- At påvirke til at forstå at golfbaner skal bidrage til naturen.
- Respektere særlige følsomme naturområder på banen.
- Acceptere brune pletter i græsset m.m.
- Acceptere at golfbanen er til for alle - uanset om man spiller eller blot går tur.
- Bakke op bag miljømæssige forsvarlige plejetiltag.
- Støtte tiltag der beskytter naturen.
- Støtte forskning og uddannelse i samspillet mellem golf og miljø.

10 ha hvis der skal anlægges en egentlig træningsbane. Bygninger bør placeres i tilknytning til eksisterende bebyggelse og offentlige transportmidler så man undgår unødigt biltrafik og spredt bebyggelse i det åbne land.

Inden for golfbaneanlæg og drift findes der to 'skoler': en amerikansk og en engelsk. Den amerikanske er karakteriseret ved høj grad af 'kunstighed' med omfattende terrænreguleringer og intensiv vedligeholdelse med sprøjtning og gødning. Den engelske er karakteriseret ved en højere grad af 'naturlighed' hvor eksisterende terrænformer udnyttes, de lokale vegetationsforhold bevares og hvor gødsning og sprøjtning søges begrænses. Danmarks Naturfredningsforening finder at

der i højere grad bør søges inspiration i den engelske skole frem for den amerikanske.

Generelt skal der være offentlig adgang på golfbaner. I forbindelse med designet af banen skal der tages højde for at der også kan færdes andre mennesker end lige netop dem der spiller golf. Vigtigst er det at undgå de såkaldte 'blinde huller' (lavninger m.v.) hvor vandrere er skjult for golfspilleren. I England er der lang tradition for at golfspillere trives med offentlig adgang på banen. Når der skal være offentlig adgang vil det ofte betyde at der skal være ekstra plads til færdslen.

I den konkrete planlægning af golfbanen skal der tages udgangspunkt i de eksisterende økosystemer, og golfbanen skal designes med størst mulig

hensyn til eksisterende naturtyper, dyre- og planteliv samt under hensyntagen til drikkevand og friluftsliv.

Ligeledes skal man i den konkrete planlægning tage udgangspunkt i landskabets egne kulturspor. Hvis det drejer sig om det 'oprindelige' landskab skal der laves så få terrænreguleringer som muligt. Den naturlige vegetation skal bevares og forbedres, og der skal benyttes hjemmehørende og egnskarakteristiske arter og anvendes lokale græssorter. Der kan med fordel udpeges særlige kerneområder for dyr og planter på golfbanen som friholdes for golfspil og anden færdsel.

Dræning skal i videst mulig omfang undgås, men alternativt skal regnvands- og drænsystemerne integreres således

at opsamlet vand kan bruges til vanding. Vanding er som hovedregel forudsætning for driften af en golfbane. Omkring højt målsatte vandområder skal der etableres bufferzoner. På golfbaner, der ligger i særlige drikkevandsområder, må der ikke på nogen måde anvendes gift og andre kemiske hjælpepestoffer. Dette skal der tages højde for i udformningen.

For hver bane nedsættes et brugerråd med alle lokale interessenter. Der kan som udgangspunkt for en fælles diskussion udarbejdes en områdeanalyse hvor miljø, spillemuligheder og æstetik afbalanceres. Brugerrådet fungerer også efter banens anlæg.

Før der anlægges en golfbane, bør naturværdierne beskrives (dyr, planter, geologi og kulturhistorie), og tilstanden skal efterfølgende overvåges.

Pleje

En undersøgelse som Dansk Golfunion fik gennemført i 1998 om gødningsforbrug på danske golfbaner viser at der anvendes 66 forskellige typer af gødning enten som enkelgødning eller som blandingsgødning. Gødningerne anvendes enten i fast form som granuleringer eller de opløses i vand til udsprøjtning. Sidstnævnte anvendes især på greens hvor der sker hyppige udbringninger i små doser.³

Sammenlignes gødningsforbruget på golfbaner med gødningsforbruget på landbrugsarealer er konklusionen i rapporten den at der i forhold til landbrug er tale om et lavt forbrug, men at der er tale om store spredninger fra bane til bane. Den største punktbelastning foregår på greens hvor gødsningen er hyppigere og doserne små. Til forskel for landbrugsjord er golfbanerne grønne året rundt.

På teesteder og greens anvendes der de samme mængder kvælstof pr. ha som på en leret landbrugsjord, mens der anvendes noget mere (130-150%) fosfor på teesteder og greens i forhold til almindelig landbrugsjord. Det vil tilsvarende sige at der på golfbaner anvendes langt mere gødning end hvis der f.eks. er tale om skov eller naturområder.

Den naturlige vegetation skal bevares og forbedres, og der skal benyttes hjemmehørende og egnskarakteristiske arter og anvendes lokale græssorter. Foto: Eva Meyle.

Golfunionen gennemførte i 1998 en tilsvarende undersøgelse af pesticidforbruget. Den viste at ved at ændre et areal fra landbrug til golfbane vil man reducere forbruget af pesticider til under en tredjedel. Som med gødningsforbruget er pesticidforbruget højest på greens hvor der bl.a. bruges fungicider til at bekæmpe svampe og insekticider til at bekæmpe stankelbenlarver.

Det totale forbrug af pesticider på danske golfbaner blev beregnet til 2,9 tons aktivt stof pr. år svarende til 1,8 kg/ha på greens, 0,7 kg/ha på græsarealer og 0,5 kg/ha på banen som helhed. Gennemsnitlig anvendes der 1,8 kg/ha på landbrugsjord.⁴ Det vil tilsvarende sige at der anvendes langt flere pesticider og langt mere end på f.eks. ekstensivt drevne landbrugsområder, naturområder og i skov.

En svensk undersøgelse viser bl.a. at der i drænvandet fra golf-greens kunne genfindes svampemidlerne iprodion og bitertanol.⁵

En dansk undersøgelse fra 2002 viser at der fra golf-greens tilført 100-300 kg N/ha år i drænvandet kan findes 1-20 mg nitrat-N/l og at kvælstofgødskning ved etablering af greens derfor bør minimeres. Det afklippede græs har et højt kvælstofindhold og skal håndteres forsvarligt.⁶

Generelt kan man således i hovedtræk sige at hvis golfbanen etableres på intensiv landbrugsjord, er det et frem-skrift for naturen, mens en golfbane i andre områder, afhængig af bl.a. andelen af naturarealer vil være et tilbage-skrift for naturen. □

KILDER

1) Dansk Golfunion (2002): Sådan stifter man en klub og anlægger en golfbane.

2) Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen (1991): Golfbaner og naturinteresser.

3) Dansk Golfunion (1998): Gødningsforbrug på danske golfbaner.

4) Dansk Golfunion (1998): Pesticidforbrug på danske golfbaner.

5) SLU, Sveriges Lantbruksuniversitet (2001): Undersökning av bekämpningsmedel i vatten från jordbruk og samhällen år.

6) Uffe Jørgensen (2002): Forsøg med måling af kvælstofudvaskning fra golf greens. Rapport fra perioden juni 2000-april 2002. September 2002-nummer 165. Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri, Danmarks Jordbrugsforskning.

Det lokale stinet fortsætter gennem golfbanen der samtidig er et lokalt grønt område. Birkerød.

Golfbaner og friluftsliv

Banerne skal være åbne og placeres hvor de vil gøre en positiv forskel

Af Friluftsrådets Formand, Bent Agerskov

150 nye golfbaner. Det er hvad prognoser peger på der vil blive behov for at anlægge i de kommende 5-8 år hvis interessen for at spille golf fortsætter med at stige som den har gjort de seneste år.

En golfbane fylder gennemsnitligt 50-70 ha. Ganges det med 150 svarer det til et areal på størrelse med Samsø. Ses dette behov i kombination med den øvrige efterspørgsel på arealerne i det åbne land, medfører det store udfordringer for amterne i forhold til planlægningen og forvaltningen af det åbne land.

Efterspørgslen kommer fra flere sider: landbruget vil gerne bevare jorden som landbrugsjord samtidig med at der er behov for arealer til byudvikling, naturbeskyttende formål samt til at tilgodese det stigende ønske i befolkningen om at dyrke friluftsliv i det åbne land.

Hvis de forskellige interesser skal tilgodeses i så vidt omfang som muligt, er det nødvendigt med en flersidig an-

vendelse af arealerne. Som sådan ikke en epokegørende konklusion, men hvordan passer golfbaner ind i den løsningsmodel? Hvilke former for flersidighed kan integreres med golfspillet og golfbanen?

Offentlig adgang

En af Friluftsrådets væsentligste opgaver er at arbejde for at forbedre mulighederne for at dyrke friluftsliv. Det gælder både i forhold til de brugere der er organiseret i vores medlemsorganisationer og i forhold til den almindelige befolkning - de uorganiserede brugere.

En golfbanes primære formål er at give golfspillere mulighed for at udøve deres sport. Langt de fleste golfbaner har dog en størrelse og et indhold af landskabelige og naturmæssige kvaliteter der gør dem til en udnyttet ressource for andre friluftsmæssige aktiviteter. Disse ressourcer bør udnyttes så golfbanernes kvaliteter også kommer andre brugere til gode.

Derfor bør der være offent-

lig adgang til golfbaner. Det gælder både nye, eksisterende, offentlige og private baner. Den offentlige adgang skal sikres gennem region-, kommune- og lokalplaner. Hvis man sikrer offentlighedens adgang til golfbanerne, vil det bidrage til at tilgodese befolkningens stigende ønsker om at få bedre muligheder for at dyrke friluftsliv i det åbne land.

Den offentlige adgang skal omfatte de brugere der traditionelt betegnes som 'bløde brugere', og som blandt andre omfatter de gående, cyklende, ridende og familien på tur. Organiserede brugergrupper kan også få glæde af golfbanerne. Der findes allerede i dag eksempler på at der er hundetræning på golfbaner hvor roughen kan anvendes til at træne sporsøgning.

Der findes givetvis andre arealkrævende aktiviteter som kan udøves på golfbanen parallelt med golfspillet. Golfklubberne bør derfor lave aftaler med de foreninger eller klubber i lokalsamfundet der

er interesserede i at bruge golfbanen til deres aktiviteter.

At der skal være offentlig adgang til golfbanerne betyder selvfølgelig ikke at der skal være adgang til at trampe ind over greens og teesteder. Det betyder at der i så vidt omfang som muligt skal være adgang til golfbanen. Hvorvidt det så også medfører at der i begrænset omfang kan være færdsel på fairways bør komme an på en prøve.

I England er der lang tradition for offentlig adgang til golfbanerne ligesom der herhjemme findes golfbaner hvor der er offentlig adgang. Det fornemste eksempel på at offentlig adgang sagtens kan kombineres med golfspillet, er sandsynligvis golfbanen i Jægersborg Dyrehave. Her er forholdene naturligvis helt specielle dels på grund af golfbanens størrelse, dels på grund af dens placering i en dyrehave. Omvendt er der også 2,5 mio. besøgende om året, og når Hubertusjagten afvikles går opløbet tværs over golfbanen. Så selvfølgelig kan det fungere - også under mindre ekstreme forhold.

Planlægge og formidle

Den offentlige adgangs succes er betinget af to forhold. Det første forhold er planlægning. Derfor skal golfbanearkitekten allerede i planlægningsprocessen søge at skabe muligheder for gode og interessante oplevelser, også for de brugere der ikke spiller golf. Helt konkret indebærer det at der etableres stiforløb og støttepunkter for ophold.

Det andet forhold, der skal medvirke til at sikre succes, er formidling. Der skal være information til lokalsamfundet om at banen er åben for offentlig adgang, samt om hvilke oplevelsesmuligheder den byder på. Desuden skal der være formidling direkte henvendt til de brugere af banen der ikke spiller golf. Formidlingen kan omfatte natur- og kulturoplevelser, de naturforbedrende initiativer som klubben har gennemført og planlægger at gennemføre, samt de tiltag der i øvrigt gøres i forhold til miljøet.

Er der f.eks. gennemført initiativer for at forbedre forholdene

for padder, vil både en specifik beskrivelse af projektet samt en mere generel beskrivelse af problemet være et indlysende emne for formidlingen.

Der bør være både en passiv og en aktiv formidling på banerne. Den passive formidling kan bestå af skilte og foldere, mens den aktive formidling kan være guidede tematurer ved en naturvejleder.

Offentlig adgang til golfbaner kan medføre problemer med sikkerheden. For at imødegå dem bør golfspillerne og de øvrige brugere i fællesskab udarbejde etiske regler for hensynsfuld opførsel. Det er vigtigt at de brugere der ikke spiller golf ved hvor der er risici ved at færdes på banen. Golfspillerne skal på den anden side være opmærksomme på at en del af banens brugere ikke kender den indforståethed der er omkring spillet golfspillere imellem.

Lokalisering

Hvis der i de kommende 5-8 år skal findes plads til 150 nye golfbaner, er det meget vigtigt at diskutere principper for hvor golfbaner kan placeres. Da der er stor forskel på golfbaner, må en diskussion af lokaliseringsskemaer nødvendigvis kobles sammen med en diskussion af emner som tilpasning til de naturgivne forhold, naturforbedrende investeringer og drift.

I en diskussion af disse emner er det Friluftsrådets holdning:

- at designet af banen skal tage udgangspunkt i den natur og det landskab der kendetegner den egn hvor banen anlægges,
- at golfklubberne skal gennemføre en række naturforbedrende investeringer i form af beskyttelse, pleje og udvikling af den eksisterende natur på banen,
- at golfbanerne skal drives uden anvendelse af pesticider og at banen samt klubben i øvrigt skal drives miljøvenligt.

Selv hvis disse forudsætninger er opfyldt, er det vigtigt at diskutere hvor der kan placeres golfbaner da de specifikke krav til den enkelte bane afhænger af i hvilken type område golfbanen anlægges.

Som udgangspunkt er det Friluftsrådets opfattelse at det er hensigtsmæssigt at anlægge golfbaner i bynære områder, i tidligere graveområder og i landskabeligt 'uinteressante' områder. Men også andre steder kan komme på tale.

Der er en tendens til at golfbaner anlægges hvor der allerede er fine landskabelige og naturmæssige kvaliteter. Det er naturligvis forståeligt. Friluftsrådet vil dog gerne opfordre til at der i højere grad vælges lokaliteter der ikke i forvejen byder på spændende naturelementer og smukke landskaber, således at man i stedet tilfører området disse værdier ved anlæg af golfbanen.

I beskyttede områder

Der findes også en række områder hvor det er mere problematisk at anlægge golfbaner:

- Internationale beskyttelsesområder.
- Fredede områder.
- Fredskov.
- §3-områder.

- Kulturmiljøer/ kulturhistoriske elementer.
- Regionplanens særlige beskyttelsesområder (landskabslige, kulturhistoriske, geologiske og biologiske interesseområder, drikkevandsområder og vandindvindingsområder).

Det er af indlysende årsager kompliceret at anlægge en golfbane i sådanne områder, og det vil kræve mere end en opfyldelse af de før omtalte forudsætninger. Men det kan lade sig gøre - endda på en måde der vil gavne beskyttelsesinteresserne. Det bør amter og kommuner udnytte og bruge golfbanerne aktivt til at løse de beskyttelses- og plejeopgaver der er i det åbne land.

Der skal selvfølgelig ikke placeres golfbaner i forbindelse med alle beskyttede områder. Der skal kun gives tilladelse i de tilfælde hvor golfbanen kan bidrage positivt til sikringen af beskyttelsesinteresserne og ikke vil hæmme udviklingen.

Golfbanen er ikke bare til golfspil. Den er også velegnet til en rask gåtur.

Derfor er der to betingelser, der skal opfyldes før det vurderes om der skal gives en tilladelse til at anlægge golfbanen. For det første skal det dokumenteres - eventuelt gennem en VVM-redegørelse - at det vil være til gavn for beskyttelsesinteresserne at gennemføre projektet. For det andet skal amter og kommuner kunne stille helt specifikke krav til eksempelvis drift, design, naturpleje, udviklingsplaner og naturforbedring.

Udnyttes i forvaltningen

Et af de store problemer omkring flora og fauna er fragmenteringen af naturen og landskabet. Amterne søger at afhjælpe problemerne ved at udpege spredningskorridorer og ved gennem frivillige aftaler at etablere forskellige hjælpeforanstaltninger.

En golfbane er en indlysende mulighed for at etablere en storstilet hjælpeforanstaltning. Selv en konventionelt drevet golfbane vil være at

foretrække frem for konventionelt drevet landbrug på grund af den højere biodiversitet. Men hvis amter og kommuner stiller en række nøje gennemtænkte krav som betingelse for at opnå tilladelse til at anlægge banen, kan den indrettes og drives på en måde der vil bidrage væsentligt til at forbedre spredningsforholdene i et område.

Et andet problem i det åbne land forvaltningen er beskyttelsen af vores drikkevandsområder og særligt indvindingsområderne. Præcis på samme måde kunne en golfbane føre til en forøget beskyttelse af drikkevandsinteresserne hvis en tilladelse blev betinget af en række forhold særligt omkring anvendelsen af pesticider og gødsning.

Et tredje eksempel på at golfbaner kan bruges aktivt i forvaltningen, er de fredede områder. Et af de problemer, der ofte findes i forbindelse med fredede områder er utilstrækkelig pleje af naturen in-

den for fredningen. Det fører i flere tilfælde til at formålet med fredningen ikke opfyldes. Der findes mange forskellige typer fredninger. I de tilfælde hvor anlæg af en golfbane ikke vil stride imod fredningens formål, kunne en tilladelse betinges af at klubben forpligtiger sig til at pleje, beskytte og udvikle naturen inden for fredningen.

Der findes talrige muligheder for at anvende golfbaner aktivt i planlægningen og forvaltningen af det åbne land. Der handler om at amter og kommuner skal inddrage golfbaner på en anden måde i planlægningen og forvaltningen og i langt højere grad også satse på at udnytte de åbenlyse muligheder.

Der er langt fra at anbefale at golfbaner anlægges i landskabeligt 'uinteressante' områder til efterfølgende at anbefale at golfbaner anlægges i spredningskorridorer, men budskabet er ikke så uklart endda. Golfbanerne skal pla-

ceres der hvor de vil gøre en forskel, og hvor de vil kunne bruges positivt i løsningen af de mange opgaver i det åbne land.

Må medfinansiere

Offentlig adgang, naturforbedrende investeringer o.s.v. er selvfølgelig ikke gratis. Helt parallelt med Friluftsrådets holdning om at landbruget bør være forpligtet til at pleje den natur der findes på deres jord, er det Friluftsrådets holdning at golfklubberne må være indstillet på at skulle medfinansiere de natur- og miljørelaterede initiativer på golfbanerne.

Amter og kommuner vil i et vist omfang kunne yde støtte til nogle tiltag, via naturgenopretningsmidlerne og andre støtteordninger. Derudover findes der også eksempler på, at Friluftsrådet via tips- og lottomidlerne har støttet forskellige friluftprojekter på golfbaner. □

LOKALTILPASSEDE GOLFBANER

Inspireret af anbefalingerne for den offentlige skovrejsning

Af Jørgen Nimb Lassen, Have & Landskabsrådet

GOLFBANERS PLACERING OG INDPASNING

1. Registrering og analyse

- Historie, tidligere arealanvendelse.
- Terrænforhold.
- Naturelementer.
- Kulturmiljø og -elementer.
- Planmæssige bindinger f.eks. §3 arealer, byggelinjer etc.
- Værdisætning og prioritering af værdier og konflikter.

2. Ved placering af golfbaner i landskabet bør man:

- Tage hensyn til eksisterende værdier i landskabet.
- Sætte mål for nye værdier.
- Så vidt muligt visualisere værdierne for interessenter.

3. Ved udformning af golfbanen bør man skabe oplevelser og variation med bl.a.:

- Udsigter og udsigtspunkter.
- Bevoksninger og varierede rum.
- Enkeltelementer som små detaljer og overraskelser.
- Veje og stier.
- Opholdsarealer.

FRILUFTSLIV

Grundlaget er at sikre en sammenhængende planlægning for alle interesser af værdi for friluftslivet.

1. Arealet for golfbaner med plads til natur og friluftsliv bør som hovedregel være minimum 4 ha pr. banehul, d.v.s. minimum 72 ha pr. 18 huller, med det meste af arealet uden for spil.
2. Man skal gøre sig klart hvilken form for lokalt/regionalt friluftsliv man konkret vil tilgodese.
3. Der skal være gode adgangsforhold hen til golfområdet - og der bør være gode forhold for at komme videre.
4. Der skal være et basisvej- og stinet i golfområdet, og det skal overvejes hvorledes det kan/skal udvikles i relation til forskellig slags friluftsliv.
5. Det skal overvejes hvordan man skal sikre minimums-udbygning af faciliteter.
6. Det bør overvejes hvorledes befolkningen i oplandet kan/skal påvirke udformningen af golfbanen.
7. Det skal overvejes om barrierer (f.eks. veje - og psykiske f.eks. arealer i spil) kan overvindes.
8. De oplevelsesmæssige muligheder - nuværende og mulige - skal ses i sammenhæng med de muligheder man ønsker at tilgodese.
9. Koordinerer forskellige gruppers eksterne brug af golfbanen, f.eks. ridning, vandreture med naturvejleder m.v.

NATUR

1. Forundersøgelse

- Registrering af tidligere anvendelse af arealet - før det intensive landbrug. Ved hjælp af gamle kort, luftfoto, lokalitetskortlægning, m.v.
- Hvad er naturpotentialet? Hvad er omgivelser til den kommende golfbane? Er der mulighed for spredningskorridorer?

2. Planlægning

- Giv dig god tid til en grundig planlægning og mulighed for at fornemme stedets karakter, natur og landskab.

3. Sårbare naturtyper og beplantninger

- Sårbare naturtyper inden for projektområdet skal sikres med bufferzoner og plejeplaner.
- Anvend egnskarakteristiske arter, både fordi de oftest passer ind i landskabet, men også fordi de er robuste og leverer føde og læ til egnskarakteristiske fugle, insekter, dyr o.s.v.
- Anvend bryn med et stort naturindhold og som både er levesteder og fødeleverandør til faunaen. Bryn kan også skabe indre rum på golfbanen, f.eks. langs stier. Bryn bør bestå af en stor del buske og resten lys træarter. Varier bredden af bryn efter nytten.
- Naturlig succession giver et ofte uforudsigeligt naturindhold, men er spændende.
- Naturlig afgræsning af ikke spilbare arealer kan være en mulighed.
- Fuglekasser m.v. kan etableres.

4. Vand

- Moser og søer kan registreres på lokalitetskortlægning.
- Nyskabte søer og moser bør falde naturligt ind i landskabet.
- Moser opstår i lavninger når drænene lukkes.

5. Sletter

- Sletter laves oftest af hensyn til friluftslivet. Naturindholdet kan optimeres ved udpining af arealet, græsning eller slåning der giver større artsvariation. Samspillet mellem beplantninger, skov og åbne baneområder, -randeffekt, - giver muligheder for mange insekter m.v.

MILJØBESKYTTELSE OG ANDET

1. Grundvandsbeskyttelse

- Mindre med intensiv mekanisk renholdelse.
- Udpining ved manglende gødsning af især ikke spilbare arealer.
- Opsamling af græsklip i roughen.
- Ekstensivering af kravet til spillekvalitet.

2. Mindre forsuring og udvaskning af tungmetaller

- På jorder, hvor der er risiko for udvaskning af tungmetaller kan man overveje plantning af træarter som ikke forsurer jorden og kalkning.

3. Pesticider og gødsning

- Der bør som hovedregel ikke anvendes pesticider, allerhøjest på teesteder og greens.
- Der bør normalt kun gødes på teesteder og greens samt i landingsområder på fairways.

4. Sikring af stilhed

- Overvej støjvolde mv. mod veje og jernbaner.

5. Kulturmiljø

- Sikring af ordentlig forudgående registrering af fortidsminder ved Rigsantikvaren.
- Det lokale museum bør inddrages i planlægningen.
- Brug værdifulde historiske landskabstræk og fortidsminder m.v. aktivt ved udformningen af golfbaneprojektet.

6. Dialog med offentligheden

- Inddrag de lokale borgere i planlægningen. De har tilhørsforhold til området og er de fremtidige brugere af golfbaneområdet. Dialog om deres interesser og behov kan og bør få betydning for udformningen af projektet.